

**O'SMIRLIK DAVRIDAGI BOLALARDA IJTIMOIIY MUHITGA
MOSLASHISH JARAYONIDA VUJUDGA KELADIGAN QO'RQUVLAR
SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Sobirova Xurshidabonu Bahodir qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika va
psixologiya yo'nalishi mutaxassisligi 1-kurs magistranti*

Ilmiy rahbar: M.Badriddinova

NamDPI dotsenti v.b PhD

E-mail: bonu6711@gmail.com, Tel: +99893 5172023

Annotatsiya: Ushbu maqola o'smirlik davridagi bolalarning ijtimoiylashuv davrida kechadigan psixologik va fiziologik o'zgarishlar, bu yosh davrida kechadigan krizislar, tengdoshlar va oilasi bilan uchraydigan turli munosabatlar keskinligi va ularning o'smiringa ta'siri kabi hozirgi kundagi dolzab muommolar haqidagi fikr-mulohazalardan iborat.

Kalit so'zlar: Ijtimoiylashuv, o'smirlik davri, shaxs, noadekvatlik, ijtimoiy bosim, muhit, tarbiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются психологические и физиологические изменения детей-подростков в период социализации, кризисы, возникающие в этом возрасте, напряженность различных взаимоотношений со сверстниками и семьей и их влияние на подростков.

Ключевые слова: Социализация, подростковый возраст, личность, неадекватность, социальное давление, среда, воспитание.

Abstract: This article deals with the psychological and physiological changes of adolescent children during the period of socialization, the crises that occur at this age, the tension of various relationships with peers and family and their impact on adolescents. consists of opinions about.

Key words: Socialization, adolescence, personality, inadequacy, social pressure, environment, education.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga katta e'tibor berilmoqda.. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" hamda "Ta'lim to'g'risida"gi qonunlarni qabul qilishning asosida ham yoshlarning ilmiy, ahloqiy, intellektual, ma'naviy salohiyatini yanada oshirish, bugungi zamon talablariga javob bera oladigan, raqobatbardosh, yuqori malakali kadrlar tayyorlash yotadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda" deb nomlangan asarlarida yoshlarga shunday ta'rif beriladi: "Yoshlar-xalqimizning asosiy tayanchi va suyanchi.

Keng ko'lamli islohotlarimizni samarali amalga oshishida ular hal qiluvchi kuch bo'lib maydonga chiqmoqda. Aynan zamonaviy bilim olgan, ilg'or kasb-hunarlarini, innovatsion texnologiyalarni, xorijiy tillarni puxta egallagan o'g'il-qizlarimiz mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishda yetakchi o'rin tutadi." Ma'lumki, maktab ta'lim oluvchi ijtimoiy qatlamning asosiy bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. Unda tahsil oluvchi o'quvchilarning asosiy qismini o'smirlar tashkil qiladi.

O'smirlik davri eng murakkab va shu bilan birga muhim taraqqiyot bosqichidir. Ilk o'smirlik 11-13 yoshni , katta o'smirlik 14-15 yoshlarni o'z ichiga oladi. Bu davrning eng muhim hislati shundan iboratki, u bolalikdan o'spirinlik, kattalikka, yoshlikdan yetuklikka o'tish davridir. O'smirlik-organizm taraqqiyotidagi shiddat va notekislik bilan xarakterlanib, bu davrda tananing intensiv tarzda rivojlanishi suyaklarning qotishi ro'y beradi. Yurak va qon tomirlar faoliyatida ham notekislik bo'lib, bu ham bola fe'lining o'zgaruvchan, dinamik va ba'zan noma'qulliklar va noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Bular, albatta, asab tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatib, bola tezga achchiqlanadigan yoki tormozlanish yuz berganda anchagacha depressiya holatidan chiqa olmaydigan tushkunlikda qolishi xam mumkin.

O'smirlik davri jinsiy balog'at yoshi bo'lib, u faqat psixik emas, balki, ichki organlarning faoliyatini o'zgartirib yuboradi. Bu holat bilan bog'liq ravishda o'smirde ko'pincha ongsiz jinsiy mayllar, turli noxush his-kechinmalar paydo bo'lishi mumkin. Ammo o'smir bu hodisalarni asl sababini anglab yetolmaydi. I.V.Dubrovinaning bergan ma'lumotlariga ko'ra, o'quv faoliyati motivlari orasida umuman bilish , yangi bilimlarga ega bo'lish motivi kuchsiz bo'lgani sababli o'smirlarning maktabga borgisi kelmaydi, salbiy emotsiyalar va havotirlik hislarini boshdan kechiradilar. Bu vaziyat katta yoshdagilarning bola bilan ishlashini qiyinlashtiradi. O'smirlarning ijtimoiylashuvida katta rol o'ynaydigan maskanlardan biri bu – oila hisoblanadi. Rus sotsiologi A.Antonov ta'kidlashicha oila ijtimoiy-psixologik yaxlitlik sifatida shaxsga shundaY me'yortiv va axborot ta'sirlarini ko'rsatadiki, oqibatda bola eng avvalo jamiyatdagi qonuniy me'yorlar va xulqandozalarini egallaydi. Oila qanchalik inoq, uyushgan va mustahkam bo'lsa, uning me'yortiv ta'siri ham shunchalik samarali bo'ladi. Shaxs ijtimoiylashuvi muommosining milliy asoslari o'zbek psixologlaridan, professor V.Karimova tomonidan tahlil qilingan bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning ilk o'chog'i hisoblanib, ota-ona ilk ijtimoiy ko'nikmalarni bolaga o'rgatuvchi, uning irodasini mustahkamlovchi insonlardir. O'smirlar ko'pincha o'z oilalaridan mustaqil bo'lishga harakat qilishadi. Ular o'z shaxsiyatlarini yaratishga intiladilar. Tengdoshlar orasidagi munosabatlar borgan sari muhimlik kasb eta boshlaydi. O'smir ushbu davrda bir qancha his-tuyg'ularni boshdan kechirishi mumkin. Xususan, ijtimoiy baholashga nisbatan istagi kuchli bo'ladi.

O'smirlar o'z qadriyatlarini, qiziqishlari va intilishlarini o'rganib, ular o'zining kimligi va kim bo'lish haqidagi savollarga javob qidiradilar. Bu esa o'smirning

hayotiga doimiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan shaxsiyatni shakllantirish uchun muhim davr hisoblanadi.

O'smirlar o'z erkinliklarini o'rganish va tengqurlari bosimini boshqarishda har xil xavfli xatti-harakatlarga kirishib ketishi mumkin. O'smir bu vaziyatga turli xil moddalar bilan tajriba o'tkazish, impulsiv xatti-harakatlar bilan shug'ullanish va yangi tajribalarni o'chlik kabi ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Bu davr akademik qiyinchiliklar va kelajakdagi ta'lim va martaba yo'llari bo'yicha tanlovlar ortib borayotgan davrni anglatadi. Ushbu yoshdagi bolalar o'zining kelajakda qo'ygan maqsadlari, ularga erishish uchun qo'yilishi kerak bo'lgan odimlar haqida chuqur bosh qotirishni boshlaydilar.

Bu katta o'zgarishlar davrida o'smirlarni anglash va yordam berish, ularning sog'lom shakllanishi uchun muhimdir. Yo'l-yo'riq ko'rsatish, hamdard bo'lish va foydali resurslar bilan ta'minlash, ularga bu davridagi qiyinchiliklarni yengishga yordam beradi.

Bir qancha olimlar o'smirlik davrini o'rganish, uning krizislari va rivojlanishning bu muhim bosqichini shakllantiruvchi omillarni o'rganib o'smirlik davri haqida ma'lumotlarimizni boyitishga katta hissa qo'shgan. Jumladan, Erik Erikson taniqli rivojlanish psixologi bo'lib, o'z psixosotsial rivojlanish nazariyasi bilan mashhur. Uning nazariyasiga ko'ra, o'smirlik, o'ziga xoslikni rivojlantirish va o'ziga xoslikni hal qilish va rol chalkashliklari uchun hal qiluvchi bosqich ekanligini aytadi. Jan Piage. Mashhur psixolog Piage bizning kognitiv rivojlanishni tushunishimiz uchun o'z hissasini qo'shdi. Uning kognitiv bosqichlar, bundan tashqari rasmiy operatsion bosqich bo'yicha qilgan ishlarida o'smirlar qanday fikrlashi va fikr yuritishi haqidagi ma'lumotlarimizni boyitti. Rivojlanish psixologiyasining asoschisi sanalgan Xollning o'smirlik davri haqidagi nazariyalarida ushbu davrining g'alayonli tabiati va uning inson rivojlanishining alohida bosqichi ekanligi haqida ta'kidlab o'tdi. Urie Bronfenbrenner esa ekologik tizimlar nazariyasi turli xil atrof-muhit tizimlarining o'smirlar rivojlanishiga ta'sirini ta'kidladi. Yuqoridagi olimlar, bizning o'smirlik haqidagi mulohazalarimizni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan va o'smirlik davrining ushbu bosqichini bosib o'tishida qo'llab-quvvatlashimizga ehtiyoj sezishlarini va bu davrda ularga ko'mak bo'lishimiz kerakligini ta'kidlab o'tishgan. Ularning bu tadqiqot ishlari va keltirgan nazariyalari psixologiya, ijtimoiy ish va ta'lim sohalariga ma'lumot berishda davom etib, o'smirlarning ijobiy rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni kuchaytirdi.

O'smirlik davrida ijtimoiy qo'rquvlarning shakllanishiga turli xil psixologik xususiyatlar ta'sir qilishi mumkin. Ushbu bosqichda ijtimoiy qo'rquvning rivojlanishiga yordam beradigan ba'zi omillar quyidagilardir: O'smirlar ko'pincha o'zlarining tashqi ko'rinishi, xatti-harakatlari va ijtimoiy o'zaro munosabatlari haqida tobora ko'proq o'zlarini anglaydilar. Bu o'z-o'zini anglashning kuchayishi tengdoshlar

tomonidan masxara qilinishi yoki rad etilishi qo'rquviga olib kelishi mumkin. O'smirlar, ayniqsa, o'z tengqurlari bilan jismoniy ko'rinish jihatdan, akademik yutuqlar va ijtimoiy ko'nikmalar kabi turli sohalarda taqqoslash bilan shug'ullanadilar. Bu taqqoslash noadekvatlik hissisini vujudga keltiradi va qabul qilingan ijtimoiy standartlarni o'lchay olmaslik tashvishiga olib kelishi mumkin. Ijtimoiy qabul qilinish istagi va ijtimoiy chetlanish qo'rquvi ijtimoiy qo'rquvning rivojlanishiga olib kelishi mumkin. O'smirlar o'z tengdoshlari tomonidan rad etilishi yoki chetlatilishidan qo'rqishlari mumkin, bu esa ijtimoiy vaziyatlarda tashvishlanishga olib keladi. O'smirlik - bu shaxsiyatni izlash va shakllantirish davri hisoblangani uchun ham o'smirlar o'zlarining haqiqiy shaxsini ifodalash bilan bog'liq qo'rquvni, moslashishdan tashvishlanishni va o'zlarining individualligini tasdiqlashning ijtimoiy oqibatlaridan tashvishlanishlari mumkin. O'smirlar ijtimoiy baholashga nisbatan ta'sirchan bo'lib qolishlari mumkin. Bu esa atrofdagilardan xijolat, kamsitish yoki salbiy hukm chiqarish qo'rquviga olib keladi. Bu baholash qo'rquvi ularning ijtimoiy faoliyat va o'zaro munosabatlarda ishtirok etish istagiga ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, oila, maktab va jamiyat o'smirlarning ijtimoiylashuvida muhim ahamiyat kasb etadi. Oila qo'llab-quvvatlashga va yo'l-yo'riq ko'rsatishga yordam beradi. Maktablar esa o'qib o'rganish va ijtimoiy ta'sir o'tkazish uchun eng muhim maskanlardan hisoblanadi. Klublar, sport majmualaridagi ishtiroki ham o'smirning ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. O'qituvchilar va ota-onalar o'smirlarni ushbu bosqichda yo'naltirishi, qo'llab-quvvatlashi, tegishli chegaralarni belgilashi juda muhimdir. O'rnak ko'rsatish va ochiq muloqotni shakllantirish orqali kattalar o'smirlarga ijtimoiy muammolarni hal qilishda yordam beradi. Shuning uchun, ota-onalar va o'qituvchilar og'zaki tarbiya berishdan ko'ra, o'zlari ularga o'rnak bo'lishlari o'smirga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu o'rnak esa o'smirga ijtimoiy muhitga moslashishi osonlashishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.V.Karimova „Psixologiya” o'quv qo'llanma. Toshkent 2002y.
- 2.N.Ismoilova, D.Abdullayeva „Ijtimoiy psixologiya” o'quv qo'llanma. Toshkent 2015y.
- 3.F.Xaydarov. N.Xalilova „Umumiy psixologiya” darslik. Toshkent 2010y.